

svensk förebild – ännu i dag existerande *Freimaurer-Orden der Großen Landesloge der Freimaurer von Deutschland* – eller som Bengt Hildebrand skriver i *Svenskt biografiskt lexikon*: ”Det för verksamheten inom Svenska Frimurarorden normgivande blev de så kallade Eckleffska akterna, vilkas tillkomsthistoria ej är utredd; Lamm [*Upplysningstidens romantik* 2, 1920, s. 16 ff.] anser dem ha fabricerats av E. själv, delvis som översättningar av franska skrifter.” (1949, bd 12, s. 45) Det är först nu som bakgrunden till de Eckleffska akterna fått en första vetenskaplig utredning i Klaus Bettags och Jan A. M. Snoeks studie *Quellen der Eckleff’schen Andreas-Akten* (2012).

Boken inleds med en essä av Anderas Önerfors över de skotska gradernas utveckling 1740–1800, en utveckling som han delar in i tre faser som leder fram till en standardisering av ritualerna vid sekelskiftet. Önerfors driver tesen att andreasgraderna inte skall ses som mindre viktiga passageriter mellan arbetsgrader och riddargrader, utan som ett viktigt mellanled där symbolerna transformeras till att få betydelser som förbinder symbolklustren i arbets- respektive kapitelgrader.

Efterföljande kapitel är författade av Bettag och Snoek och behandlar själva ritualerna. Snoek, professor i Heidelberg och en av Europas främsta ritualteoretiker, fokuserar på att textkritiskt-komparativt förklara Eckleffs logeböcker med ritualer för de skotska graderna, medan Bettag även redogör särskilt för källmaterialet. Boken avslutas med en rad transkriberade källtexter. Texterna har genom Snoeks omfattande arkivarbete sammanställts från ordensarkiv i Köpenhamn, Stockholm och Haag, samt från Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz. Förutom de tyska versionerna av de Eckleffska akterna återfinns även andra ritualtexter och frimurarkatekeser som efter författarnas komparationer bidrar till förståelsen av akternas utveckling.

Artiklarna ger på intet sätt några uttömmande svar vad beträffar ritualernas ursprung

men väcker viktiga frågor om materialet. Det som påvisas är att Eckleffs teckningar av frimureriska symbolkluster finner motsvarigheter i figurkompositioner på centraleuropeiska loge-tavlor, vilket talar för att han haft tillgång till utländska ritualer. Och de franska frimurarkatekeser som Knut Posse skrivit av i Frankrike och hemfört under 1750-talet visar på att flera personer varit inblandade och att flera utländska texter legat till grund för ritualprojektet, även om Carl Friedrich Eckleff framstår som den drivande i att införa andreasgrader i svenskt frimureri. En särskild eloge för bokens index med sedvanliga personhänvisningar men som i grunden även är ett utförligt symbolregister.

Marcus Willén

Audrey T. Carpentier, *John Theophilus Desaguliers: A Natural Philosopher and Freemason in Newtonian England* (London: Continuum, 2011). 339 s.

Naturfilosofen John Theophilus Desaguliers (Jean Théophile Désaguliers, 1683–1744) verkade i Isaac Newtons efterföljd. Han fördjupade kunskapen om elektricitet och anses vara uppfinnare av planetariet, det vill säga den tredimensionella modellteater som visualiserar planeternas ställning och himlavalvets rörelser. En sammanhållen studie över Desaguliers livsgärning har tidigare saknats. Detta trots att Cambridge University Press utgav hans samlade verk i tio volymer redan 1922–1958. Mot den bakgrunden är Audrey T. Carpentiers avhandling, framlagd 2010 vid Loughborough University, ett välkommet bidrag till brittisk vetenskapshistoria.

Carpentier har disponerat sin bok i tio kronologiskt ordnade kapitel som var för sig är tematiskt upplagda. Inledningsvis behandlas uppväxten i La Rochelle och hugenottfamiljens flykt undan förföljelserna i Frankrike till London. Carpentier lyfter fram hur fa-

derns konversion till Church of England ger sonen tillträde till högre studier i Oxford. Vid lärosätet studerar Desaguliers för naturfilosofen John Keill och influeras av Newtons nya vetenskapliga rön. Efter doktorsexamen i civilrätt anställs Desaguliers som demonstrator, vad vi i Sverige skulle kalla laborator, vid Royal Society. Det är under denna period som han uppfinnar och utvecklar sina planetarier, börjar författa skrifter i naturfilosofi och utbildar sig till präst. Här kan Carpentier visa hur Desaguliers prästerliga och naturvetenskapliga karriärer grundläggs och går hand i hand. Experimenten förevisas för högt betalade aristokrater som associerar Desaguliers till sina hushåll som familjepräst, samtidigt som de understöder honom som vetenskapsman.

Under tiden vid Royal Society och inom de aristokratiska kretsarna kommer Desaguliers i kontakt med en ny rörelse som förenar hans intressen för teologi och naturfilosofi – frimureriet. Som tidigare visats av Ric Berman i *The Grand Architects: Political Change and the Scientific Enlightenment 1714–1740* (2010) hade Desaguliers ett avgörande inflytande på den ideologiska utvecklingen inom det förmoderna frimureriet, i övergången från skrå till societet. Detta främst genom den alltjämt gällande *Constitutions of the Free-Masons* från 1723. Pastor James Andersson står som huvudförfattare till den första, pseudohistoriska delen, medan den i verket anonyme Desaguliers formulerade den andra, ideologiska delen om frimurarnas relation till stat och kyrka, Gud och religion. Carpentier har i detta kapitel följt Desaguliers engagemang genom att följa honom i logeprotokoll. Hon visar hur han reser runt till loger i England och Skottland, att han talar för frimureriets nya inriktning och framför egna dikter. Min tidigare kritik av Marsha Keith Schuchards tes i *Emanuel Swedenborg, Secret Agent on Earth and in Heaven* (2012), att Swedenborg skulle ha träffat Desaguliers och avhandlat frågor om frimureri och underrättelseverksamhet, befasts i Carpentiers framställning som vare sig belägger eller omnämner någon sådan förbindelse.

Sin försörjning erhåller Desaguliers från mecenater men även som översättare från franska och latin, främst inom filosofi och naturvetenskap. Därigenom blir han en aktiv spridare av Newtons naturfilosofi. Han författar en lärobok i experimentell filosofi och studerar mekanik och människokroppen. Samtidigt fortsätter han med egna vetenskapliga experiment och satsar, som Carpentier visar, på projekt med kommersiell potential. Desaguliers ägnade sig främst åt vetenskap och frimureri, men vid sidan författade han även poesi och dramatik. Poesin visar sig gestalta den newtonska vetenskapssynen och deism enligt tidens strömning. Utmärkande är dramatiken, särskilt barnpjäsen *Sophonisba; or Hannibal's Overthrow* från 1731, och i första framförandet involverar han sina egna barn.

Att det dröjt så länge innan en biografi har författats om Desaguliers antyder projektets svårighetsgrad. Audrey Carpentier redogör med önskvärd tydlighet hur nya databaser över press och andra källor gjort det möjligt att sammanställa materialet, utöver traditionell arkivforskning. Tyngdpunkten ligger med rätta på Desaguliers biografi och naturvetenskapliga gärning. Samtidigt belyser Carpentier de nätverk som gjorde forskningen möjlig, närhet till kyrka och aristokrati, till Royal Society och frimureri. Och det är i dessa gränsland, liksom Desaguliers litterära verksamhet, som Carpentiers studie förtjänstfullt öppnar upp för vidare forskning.

Marcus Willén

Knut Dørum & Hilde Sandvik (red.), *Opptøyer i Norge 1750–1850* (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2012). 462 s.

Denne antologien er eit resultat av prosjektet *Demokratisk teori og politisk praksis. Forutsetninger for folkestyre 1750–1850* ved Universitetet i Oslo.